

Zenélő diákság a Bethlen Kollégiumban a XIX. század elején

Az ének és a zene évszázadok óta mindig is jelentős szerepet játszott a diákok életében; énekszó nélkül úgyszólván el sem képzelhetjük őket. Évszázadokig a kollégiumi diákságból kerültek ki a zenetanítók, a zenetanárok, később pedig a művészek; ők népszerűsítették a nagy zeneszerzők alkotásait, egy-egy kisvárosban belőlük alakult az a lelkesedő közönség, amely magával ragadta a polgárság tömegeit, s amelynek mindig érdemes volt játszani. A kollégiumi diákság XVIII—XIX. századi zeneéletéről mégis nagyon keveset tudunk, még a zene tanítására vonatkozó kutatásokat is csak napjainkban kezdték meg.

Az enyedi Bethlen Kollégiumban, az erdélyi reformátusok központi iskolájában kezdettől nagy gondot fordítottak a zene tanítására. A kollégium nevelte az egyház számára a kántorokat, és így természetesen elsősorban az ének- és orgonatanításra, azután pedig a karvezetésre esett a hangsúly. A kollégiumi kántus a XVIII. században még csak egyházi alkalmakkor, bizonyára főként temetéseken és ünnepélyeken szerepelt, s a század végén iskolai ünnepélyeken is felléphetett.

A XVIII. század első évtizedeiből már ismerjük a kollégium egy-egy kántorának, karvezetőjének (Fáji János), sőt a zenekar vezetőjének a nevét is (Henter Georgius), és így a zenei élet fejlettségére gondolhatunk. Ugyanezt bizonyítják a kollégium törvényei is. Egyikük például (a B. K. tört. levéltára. I. 49.) előírja az orgonistának, hogy zenét tanítson, s nemcsak az orgonához, hanem más hangszerekhez is értenie kell. A kollégiumi zenetanítás így emelkedhetett magasabb szintre a század végén, amikor már szó lehet a világi zene megkedveléséről is.

A korabeli ének- és zenetanítás fejlett fokát igazolja Benkó Ferenc *Parnassusi időtöltésének* hetedik darabja, az *Enyedi ritkaságok* (Kolozsvár, 1800) is, amelyben a híres enyedi professzor felsorolja a kollégium alkalmazottait. Ezek közé tartozott két *harmoniae praeses* (karvezető énekvezér), kilenc kántor és két orgonista. Egy valamivel régebbi fizetési jegyzékből (1772—73) azt is tudjuk, hogy a két kántornak húsz forint fizetése volt. Ilyen nagy személyzettel minden osztályban szakszerűen lehetett tanítani az éneket és a zenét, ezenkívül hatalmas ének- és zenekart szervezhettek. Mindennél érdekesebb kérdés az, hogy vajon a világi zene megkedvelésére és művelésére volt-e már lehetőség ekkoriban a kollégiumban.

A XVIII. századi emlékiratokban, visszaemlékezésekben (Bod Péter, Hermányi Dienes és mások) általában nem esik szó a kollégiumi zenéről, illetőleg a maguk gyönyörűségére zenével is foglalkozó diákokról. Erre vonatkozólag csak id. Zeyk János még kiadatlan és ezért jórészt ismeretlen önéletrajzában találunk érdekes feljegyzéseket (*Zeykfalvi idősb Zeyk János Életrajza*. Kolozsvári Egye-

temi Könyvtár és nagyenyedi Bethlen Könyvtár). Zeyk Jánost 1795-ben, kilenc éves korában vitték az enyedi kollégiumba, és ott nevelkedett egy évtizedig. Körülbelül egy időben tanult Ujfalvy Sándorral, aki emlékiratában megelevenítette a kollégiumi életet és a korabeli társadalmat. Ezt a képet sok tekintetben kiegészítette id. Zeyk János, ő ugyanis főként a korabeli tanárok és tanítók (professorok és praeceptorok) jellemzését adta, és emellett leírta az ifjúsági életnek máig kevéssé ismert megnyilvánulásait (színhátság, zene, sport). Különös melegséggel emlékezett meg egyik magántanítójáról, Boros Nagy Gáborról. Ennek a fiatalembernek a jellemzésekor a szerző a kollégiumi zenetanításon túl kitér a diákság zenei életére általában, ezért szövegét érdemes alaposabban szemügyre vennünk:

„Ügyes, izmos, erős, indulatos, becsületes, jóérzésű, szépművészetre hajlandó, érzelgő. Szépművészet, főként ének hangászat szenvedelmes és szerencsés mestere — tanítója lévén — ő vezete be az érzelmek, képzelgések, éneklés, hangászság — flauta —, költészet, szépízlet országaiba. Inkább csak a küszöbre léptete föl, s inkább csak ének-, flautára szoktata, de a fölébredt szépművészeti vágy, önerőmen fejledezve, utóbb meghaladám mesteremet, véralkatom szerint már a szépművészetek, szép tudománya — *aesthetika* — *szenvedelmes barátja* lévén, éltem nagyobbára nekik szentelve, bennük buvárkodva — létezve — telék el. *Ének* mellett *flauta*, *klarinét*, *zongora*, *klavir* — klavier, guitar, hegedű kicsinyben, mestersegesen is, de inkább természetesen, azon kor módja szerint — valának gyakorlottabb hangszereim. Szintén minden esmért hangászati, musikai szereken játszám; és az előbbirtak inkább, még ma is, kézidarabjaim. *Sípon* kezdém s előbb üres óráim, holdas éjjeim, huzamos fáradhatatlansággal, gyakorlásokban telének el, de néhány hetek alatt mindenikben hon valék, mindeniket önerőmen kitanulva. Első *klarinét* — clarinett — tárogató, N. Enyeden, még iskolás koromban, enyém vala. A honunkban alig esmért hangászi szert N. Szebenből magam hozám, s egyik hazai híresebb klarinétista, n.enyedi Andris-czigány, első tanítványom vala. A *guitart*, később, ért koromban, n.enyedi szenvedés napjaimban tanulám, unalmaim között.“ (37—38. lev.)

Első eset ez, hogy egy kollégiumi diák a zenében, a művészetekben talált gyönyörűségéről ír az emlékiratában. A diákság szórakozásai között addig a lóversenyek, a játékok, a színhátság, az olvasás mellett a sportok (úszás) és a tánc, az ének voltak a leggyakoribbak. A zenélő diákságról még nem esik szó a XVIII. század derekán. És ekkor, Kőrösi Csoma Sándor idejében, íme egy enyedi diák, aki flótázik, tárogatózik, hegedül, zongorázik, gitározik, sőt már az esztétikai kérdések vagy legalábbis a szépművészetek különböző formái is szenvedélyesen érdeklők. Megjegyezzük, hogy ekkor már esztétikát is tanult a diákság.

Keveset tudunk azonban még az iskolai zenekar (hangászkar) korabeli szerepléseiről. Id. Zeyk János azonban arról is megemlékezik, hogy ő egykor „oskolai zenészkartag“ volt, és bizonyára főként temetéseken játszott. Megtudjuk azt is hogy felesége temetésekor (1814) „az enyedi tanulók zenéje temetési nyitányt zenge“. Nemcsak a sírnál énekelt az iskolai dalkar (valószínűleg zenekari kísérettel), hanem a temetés leírása szerint: „Este a zenészkar alkalmilag emez akkoriban új bájdaft zengedeze:

*Ha e bánattal teljes élet után
A halál szemeimet befogja,
Gondolj az én sok szenvedéseimre,
S víg óráidban emlékezzél meg,
Barátodról emlékezzél meg!”*

A nyilvános szereplésekre a temetéseken kívül a félévi vagy év végi színelőadásokon, esetleg az ünnepélyes vizsgákon vagy iskolai ünnepélyeken is alkalom adódhatott. A kollégium udvarán, az egész környékről begyűlt közönség előtt, az 1790-es években szabadtéri színelőadásokat rendeztek, amelyeken jórészt franciából vagy németből fordított darabokat adtak elő. Voltak ezek között énekes játékok is (pl. *Nina, avagy mit nem tehet a szerelem*), amelyeken a diákok kórusa is szerepelt. Máskor zenekisérete is volt egy-egy darabnak, de a zenét — id. Zeyk János egyik megjegyzése szerint — többnyire az enyedi vagy szebeni cigányok szolgáltatták.

Az idegen minták nyomán az enyedi praeceptorok is megpróbálkozhattak egy-egy pásztorjáték megírásával, és ők maguk látták el a zenei kíséretet is. Tudjuk például, hogy az egyik ilyen „pásztori énekes játékot“ Gyöngyösi József írta, a dalokat, a zenei kíséretet pedig Boros Nagy Gábor szerezte.

Ismeretes, hogy ezekben az években a diákság körében igen népszerűek voltak Csokonai dalai, ezeket lemásolták, továbbadták, és bizonyára dalolták is. Valószínűleg ismerték Lavotta János és más népszerű, korabeli szerzők dalait; főként népies dalokat énekeltek zenekisérettel. Ezt igazolja De Gerando Ágost néhány évtizeddel későbbi utazása, amelynek során az enyedi kollégiumot is meglátogatta (*La Transylvanie et ses habitans*. Paris, 1845. I. 200—202). A kollégium élete igen nagy hatást tett rá, és megjegyezte, hogy „a diákság gitár kísérettel népdalokat énekelt“.

A Zeyk János diákéveit követő évtizedekben volt idő arra, hogy a diákzenekar kifejlődjék, ünnepélyes alkalmakkor szerepeljen, s hogy az eddig megismert gyászdalok mellett szerelmi, tréfás vagy más, érzelmes dalokat is megtanuljon. Népies, tréfás dalokat találunk például *A garabonciás diák* című daltételekben, amelynek a dalait egy enyedi Csokonai-versgyűjteménynek a végén találtuk meg, és így feltételezhető, hogy az enyedi kollégiumban is előadták. Munkácsy János és Pályi Elek hasonló című, vidám énekes játékának a szövegtövényve megtalálható a Kolozsvári Magyar Színház Könyvtárában. Az 1830-as években sokszor előadták. A diákok bizonyára kedvelték azokat a dalokat, amelyek a sokat koplaló, házról házra járó, mindig vidám és szomjas kántor érzéseit fejezték ki.

A daltételeknek egyik, Erdély-szerte elterjedt dalában Csákány Laci és a kántor így felelgetnek egymásnak:

Laci: Ne sírj Matyi, ne könnyezz,

Mindnyájunknak sorsa ez.

Kántor: Nem is strok, ha lehet,

Ha rám szerencse nevet.

Laci: Üres táska nem nagy kincs,

Matyi szolgám, semmink sincs.

Kántor: Csak egy nagy pör kellene,

Sorsunk mindjárt jobb lenne.

Laci: Túrós lepény, tarhonya,

Jólesnék a kocsonya.

Kántor: Jobb lenne a sült veréb,

De meg kén fogni elébb!

A kántor és Csákány Laci tréfás párbeszéde után a kar vidám népdalokat is énekelt, és így zenekari kíséretre is szükség lehetett. Kétségtelen, hogy az ilyen szerű daltételek előadása vagy már a meghallgatása is gazdagította az ifjúság népies dalkincsét, és emellett fogékonnyá tehetette általában a zene iránt.

Az 1820-as és 30-as években az erdélyi romantika kezdetén a kollégium élete mozgalmasabbá vált, és szorosabb kapcsolatba került a korabeli társadalmi élettel. Maga a kollégiumi diákság mind jelentősebb szerepet vállalt a kor művelő-

dési életében. A kollégium nyilvános ünnepélyein ezután az ifjúság zenekara többnyire az énekkarral együtt szerepelt. Ebben a korszakban a kollégium nyilvános ünnepélyei szorosabb kapcsolatba kerültek a kollégium és Erdély történetével, a hazafias érzésekkel. Ez különösképpen érezhető a Baló József kezdeményezte, először 1820 májusában és azután évenként megrendezett Bethlen-ünnepségekre való visszaemlékezésekben (*A n.enyedi ref. Collegium alapítása emlékünnepeinek rövid vázlatja*. N.Enyeden, 1843). Az ünnepség rendszerint énekkel és zenével kezdődött, központjában pedig természetesen az emlékbeszéd állott. Az ünnepségek történetéről szóló kis füzetben a zenekar szerepléséről ezt olvassuk: „Az emléknapon működő zenekar áll 24 tagból, igazgatója Salamon József. Az énekkar áll 65 tagból, igazgatója Schilling Károl. Az eljátszandó darabok között legnevezetesebb Vörösmarty »Szózat«-a előadva az összes ének- és zenekar által Mester Károl hangszerzeménye szerint.“

Mester Károly és Mihályi Károly — a későbbi professzor — dalai sokáig népszerűek voltak az enyedi diákság körében, és magát a *Szózat* kompozíciót mint nehezen előadható, romantikus alkotást emlegették még a következő nemzedékek, de azután teljesen feledésbe ment.

Erre az ifjúsági zenekarra emlékezett vissza jóval később (*Vasárnapi Újság*, 1892. 42.) Szász Károly is, amikor barátairól, a kitűnően zenélő Salamon fiúkról írt: „A zenekarban Dani — a legidősebb — bombardont, Józsi... a Flügelhornt... Feri a vadászkiáltót (Waldhorn) fújta; Pista kitűnő tenor volt a harmóniában (így hívták az énekkart).“

Nemcsak egyes zenélő ifjak, hanem egy egész zenélő ifjúság nevelkedik most már a kollégiumban, és az új kollégiumi épület alapkövetelési ünnepsége alkalmával (1826. IX. 16.), a professzorok ünnepélyes beiktatásakor vagy esetleg idegen vendégek fogadásakor zenei kísérettel vagy zenekari számokkal is hozzájárul az ünnepély sikeréhez.

Ebből a diákságból már egy-egy Erdély-szerte ismert dalszerző vagy orgonaművész is kikerül, és emellett mind gyakrabban fordul elő, hogy a Bécsbe vagy a német egyetemekre utazó diákok ott nemcsak a szép épületeket, a műzeumokat, a történelmi nevezetességeket veszik észre, hanem elragadtatva írnak egy-egy nagy művész hangversenyéről is. Erre különösképpen Liszt Ferenc hangversenyei adtak sok alkalmat.

Liszt Ferenc 1846. november 23-án Szebenből Kolozsvárra utaztában megállott Enyeden, és a korabeli híradás szerint (*Múlt és Jelen*, 1846. 98) ott „a ref. collegium ns. ifjúsága [...] ablakai alatt megjelenvén kardallal és zenével tisztelkedett a ritka zongorahősnek“. Liszt december 8-án valóban nagy sikerű hangversenyt adott ebben a kisvárosban, a közönség nagy része valószínűleg nem a városi polgárságból, hanem a kollégiumból került ki (*Erdélyi Híradó*, 1846. 208.). Liszt enyedi hangversenyét eszerint a kollégiumi ifjúságnak hosszú időre visszamenő zenei nevelése, az iskolai zenekar számos szereplése, egyszóval a zenével való foglalkozás hagyományai előzték meg, illetőleg készítették elő. Liszt enyedi hangversenyét ezúttal csak abból a szempontból értékeljük, hogy ő volt az a nagy magyar zeneszerző, aki nálunk az ifjúság szélesebb tömegeiben felébresztette a zene szeretetét, aki a magyar zene szépségeinek a világába bevezette az erre már fogékony ifjúságot.

Liszt idejéig az ifjúság főként a szentimentális német dalokat vagy a magyaros verbunkos zenét kedvelte, ezután megszereti majd a romantikus és klaszikus zenét is.

Vita Zsigmond